

Pojem a „pojaté“

Nejasnosti kolem povahy pojmů a pojmovosti jsou většinou způsobeny (nebo aspoň umožněny) směřováním pojmů jakožto pojímajících s „pojmy“ jakožto pojatými. Historicky to bylo vyvoláno nejspíš tím, že se pojmovost jako jistý způsob myšlení či spíše jako nový typ struktury myšlení prosazovalo především na základě praxe geometrické (resp. obecně „matematické“, ovšem v našem dnešním smyslu). Odedávna se v geometrii mluví o vymezení (definici) trojúhelníka, čtverce nebo kružnice (a dalších útvarů i jejich vztahů) jako o vymezení (definici) příslušných „pojmu“, ačkoli si přece musíme uvědomovat, že ve skutečnosti vymezujeme (definujeme) útvary, nikoli samy pojmy. Řekneme-li, že trojúhelník je část plochy omezená třemi úsečkami, které se vždy dvě a dvě spojují ve vrcholech, pak je zřejmé, že jsem nedefinovali pojem trojúhelníka, neboť pojem nemá žádné strany ani vrcholy; a tak dále. Proto mluvíme-li o rovnostranném, rovnoramenném nebo pravoúhlém trojúhelníku, mluvíme o myšlenkovém modelu (konstruktu), nikoli o pojmu, neboť pojem nemá (a nemůže mít) žádné úhly, strany ani ramena. Ponechme tedy slovo pojem principiálně pro označení myšlenkového (intencionálního) aktu (tedy součásti myšlení), zatímco to, co je za pomoci (tedy pomocí či prostřednictvím pojmu jakožto součásti myšlení) míněno, myšleno čili pojata, uvádějme jako myšlenkový (intencionální) model (nebo konstrukt.) Když se toho budeme důsledně držet, budeme si moci náležitě uvědomit tu základní potíž, která je spjata s povahou pojmů a pojmovosti: ta nesnáž spočívá v tom, že nevíme, jak bychom myšlenkově uchopili a tedy „pojali“ sám pojem, tj. pojem jakožto pojímající, nikoli jako jeho pojaté. Ta potíž je značná, protože vlastně nevíme, jak „pojem“ (tj. pojem pojímající) vůbec charakterizovat. Jediné, co jsme schopni o pojmu resp. pojmech říci, se týká jejich vztahů k jiným pojmům, a potom také můžeme něco říci o vztazích pojmů (přesněji celých „rodin“ či skupin pojmů) ke skutečnostem jiným, než jsou pojmy. Tak především pokud jde o vztahy mezi pojmy: některé pojmy (označujeme je obvykle stejným slovem či jménem) mohou být ve srovnání s jinými obecnější nebo naopak méně obecné (tzv. konkrétnější). V takovém případě ty obecnější v sebe zahrnují (do sebe pojímají) ty konkrétnější. Pojmy se ovšem vždycky vztahují k tomu svému „pojatému“, a to „pojaté“ může být (ne vždy) dále vztaženo k něčemu určitému (jednotlivému) skutečnému („reálnému“). Což nás ovšem ihned vede k dalšímu problému, totiž jak matoucí je právě ono nerozlišování mezi pojímajícím a pojatým, když uvažujeme o „obecninách“ (univerzáliích).

(Písek, 140621-2.)